

A BRAZILIAI MAGYARSÁG.

1938-ban, amikor négyévi távollét után hazaérkeztem Magyarországra, hogy résztvegyek a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszuson, több helyen, számtalan alkalommal kérdezték tőlem úriemberek, érettségizett férfiak is: «Tudok-e már angolul? Voltam-e New Yorkban? Ismerem-e már Amerikát? Van-e gépkocsim?» stb. Az meg azután egészen gyakori, egyáltalán nem meglepő eset volt, hogy egyszerű emberek tettek fel ilyfajta kérdéseket, hoztak hozzám leveleket észak-amerikai rokonaiktól tudakozódván felőlük: «Nem ismerem-e őket, nem jártam-e arrafelé?!» Hasonlóképp történt most is, amikor 1942. októberében szerencsésen visszatérvén, a Magyarok Világszövetségének irodájában napokon keresztül fogadtam a braziliai magyarok hozzátartozóit. Leveleket hoztak, északamerikaiak felől érdeklődtek. Gondolván: Amerika, Amerika... A legtöbb magyar nem tudja, hogy sokkal hamarabb jutok el Budapestről New Yorkba, mint Rio de Janeiróból; valamint azt sem, hogy közelebb van Budapest Riohoz, mint New York.

Éppen ezért a hiányos földrajzi ismeret, az ismeretlen Brazília miatt mintegy bevezetéképpen egészen röviden Braziliával kapcsolatban megemlítem a következőket:

Brazília.

Brazília Dél-Amerika legnagyobb országa. Szomszédos országok: Uruguay, Argentina, Paraguay, Bolívia, Peru, Colombia, Venezuela, Angol-, Holland- és Francia-Guyana. Kiterjedése kb. 8·5 millió négyzetkilométer. Tehát akkora, mint Európa Oroszország nélkül. Lakosainak száma 1935-ben 44·15 millió volt. Egy négyzetkilométerre tehát 5·6 lélek esik. Nyelve portugál, amelyet az utolsó években a nagy öntudatra ébredt brazilság büszkén «brazil»-nak emleget. (Tudományosan is igyekeznek alátámasztani, megokolni e megnevezést!).

Braziliát 1500-ban fedezték fel a portugálok, akik ott indián őslakókat találtak. A portugálokon kívül még holland és francia hódítók is telepedtek meg Braziliában a XVII. század folyamán, akikhez a XVIII. században nagyszámú néger szállítottak Afrikából. (S érdekes jelensége: éppen a mindig hangoskodó néger az, amelyik leginkább «ősbrazil»-nak hánytorgatja magát!). 1922-ben a brazil nép embertani összetételét a következőképpen állapították meg: 51% fehér, 22% mulat (fehér-

fekete keveréke), 11% caboclo (fehér-indián keverék), 14% néger és 2% indián.

1822-ig Brazília portugál gyarmat volt. Akkor kikiáltották a független brazil császárságot. (A napoleoni háborúk következtében a portugál királyi család brazil földre menekült, s ez sietette az anyaországtól való elszakadást!). A korlátlan uralmú császárság 1888-ban felszabadította a rabszolgákat, — feketéket! — 1889-ben pedig a császárság eltörlésével kikiáltották a «Brazíliai Egyesült Államok Köztársaságát». Jelenleg Brazília 21 államra oszlik. Az ország élén a köztársasági elnök (presidente) — most dr. Getulio Dornelles Vargas — áll. Az egyes államok vezetője a kormányzó (governador), illetőleg a mostani átmeneti időben a szövetségi biztos (interventor). Fővárosa Rio de Janeiro 2 milliónál több lakossal. Természeti adottságánál fogva — kétségkívül — a világ legszebb városa. (Szerintem versenyezik vele a mi fővárosunk, amely ha természeti szépség tekintetében el is marad mögötte, kulturális-művészi szépségével — vagyis amit az emberi ész adott hozzá — felülis múlja!).

Éghajlat szempontjából Brazília három részre osztható: trópusi, szubtrópusi és mérsékelt égöv. A trópusi zóna középhőmérséklete 26—29 fok, a szubtrópusi 23—26 fok és a mérsékelt a tengerparton 19 fok, a belterületen pedig 16 fok. A mi magyarjaink a két utóbbi, főleg a mérsékelt égövben helyezkednek el; illetőleg a még szubtrópusi São Paulo városának magaslati (700—800 méter!) levegője is mérsékeltnek mondható.

S ez a hatalmas Brazília, amely igen sok tekintetben az európai ember számára méltán a különlegességnek, a furcsaságoknak a hazája, lett otthona az utolsó két évtizedben mintegy 50 ezer magyarnak.

Szörványos magyarság.

Szörványos emlékek tanúskodnak arról, hogy már a XVIII. században jártak magyarok Braziliában. Magyar jezsuiták vállalkoztak miszsiós munkára, hogy az Amazonas — a világ legnagyobb folyójának — örök időkre kifürkészhetetlen rengetegében, a végtelen nagyságú folyók mentén lakó indiánokat megtanítsák az egy igaz Isten ismeretére. Ezen jezsuita atyák között a legkiválóbbak ismertek voltak: Szentmártonyi Ignác és fái Fay Dávid. — A független brazil császárság idején több magyar természettudós érkezett Braziliába, ahol szépen érvényesültek is. — A szomorúan végződött szabadságharc, Világos után nemzetünknek sok értékes fia járta a száműzetés göröngyös útját. Igen sokan kerültek Észak-Amerikába, ahonnan az ötvenes években útjuk Brazília felé vezetett. (Még 1934-ben Szelecz Arnold bencés atya beszélt egy ilyen öreg — 92 éves — magyar asszonnyal a nevezetes, indiánnyelvű városkában, Itapetingan, ahol a Hungria-családot mindenki ismeri). — Nagyobb számban mentek ki magyarok Braziliába 1880—90 körül. Különösen sokan Veszprém megyéből. Ekkor vándorolt ki Kulay kapitány is, aki kint olasz-brazil leányt vett feleségül, s akinek egyik fia pap, a saõpaulói érsekség levéltárának őre, a másik pedig a magyaroknak is igen kedvelt orvosa. (Egyik sem tud magyarul; legfeljebb

csak pár szót!) — Közvetlen a világháború előtt is vándoroltak ki magyarok, akik ott családot alapítottak, magyarokkal, brazilokkal összeházasodva elvegyültek. Sokan közülük már ismertté tették a magyar nevet.

Tömeges kivándorlás.

Az a magyarság azonban, amely manapság a köztudatban él — ha ugyan él — braziliai magyarság néven, a világháborút követő években vándorolt ki Braziliába.

Amikor négyévi dicsőséges harc után Magyarország mégis lebukott; amikor egy igazságtalan békét kényszerítettek rá, s megcsonkították, területének kétharmadát elrabolták; s amikor ezen elrabolt területeken — a gyönyörűsége Erdélyben, a kánaános Bácskában és Bánátban — magyar véreink hazájuk földjén szinte rabok lettek, — akkor kétségbeejtő helyzetükben valahonnan messziről, a tengerentúlról egy ismeretlen, vidám, napfényes ország küldte feléjük éltető, biztató sugárzását. Serre a meleg biztatásra összeszedte holmiját, — hisz oly kevés volt — s kis családjával vagy sokadmagával könnyes, szomorú szemmel, de erős elhatározó, bízó lélekkel megindult a magyarok kivándorló serege a megszállt területekről az új hajnal bíborfényében az új honkeresés felé... Talán még templomos elbúcsúztatások is voltak, mint a bácskai Bezdánban, ahonnet egyszerre 17 család vett vándorbotot kezébe.

A tömeges kivándorlás Braziliába 1923—24-ben történt, amikor magyarnyelvű ügynökök jelentek meg az elfoglalt magyar területeken s kivándorlásra csábították magyar véreinket. S azok mentek az ismeretlen Kánaán felé... Derék, becsületes, egyszerűségükben is nemes lelkek, eszményi hazaszeretettel megáldott nép kényszerült elhagyni saját földjét, mert beteljesedett rajta a költő fájdalmas siráma: «...Szertenézett, s nem lelé honját a hazában.» Ezrek és tízezrek a brazil őserdők, mérhetetlen pusztaságok, kávéültetvények felé! Nem a kedvező alkalom, a jó üzlet reményében szállt hajóra ez a magyarság, — mint talán igen sok északamerikai, főleg a háború előtt — hanem a hirhedt Párizs-környéki «béke» által védtelenül kikorbácsolt magyar volt ez, amelynek 75 %-a — mint egy egyszerű munkás-magyarunk írta most haza — visszatérne hazájába, mihelyt csak a körülmények megengednék.

A megoszlás, elhelyezkedés.

A magyar kivándorlók zöme a világ legnagyobb kávékikötőjében, Santosban szállt partra. Útlevele szerint román, jugoszláv, osztrák és csehszlovák állampolgárok voltak ezek. Így tartották nyilván őket a bevándorlási hatóságok. De szívükben magyarok voltak 99%-ban.

A fővárosban, Rióban, s esetleg még néhány kikötővárosban (mint pl. Recife vagy Salvador-Bahia) kevesen s csak azok kötöttek ki, akik egészen önállóan, «szabad lábon» jöttek. Mert akiket még otthon az ügynökök «megvásárol»-tak, s így ingyen (a brazil állam, illetőleg a kávéültetvényesek pénzén) kivitettek, azokra már ott várt a santosi kikötőben a vonat, hogy a hatalmas tengerparti hegyláncon, a félelme-

tesen szép Serra do Mar-on átkelve São Paulóban szálljanak ki egy bevándorlási szállodába. Onnét azután tovább, ki az ültetvényekre, a fazendákra. Bár a megkötött szerződések ellenére igen sokan maradtak vissza a városban, — s ezt a bevándorlási hatóság sem akadályozta meg — mégis : a legtöbb esetben nem volt irgalom, kegyelem. Ha nem ment szépszerével, hát kegyetlenül : családapát elválasztották családjától, kivítették, — kénytelen volt utánamenni a többi is. Ezrével és több-ezrével mentek ki magyar véreink a nekik teljesen ismeretlen, kiszámíthatatlan, elviselhetetlen fazendás, kávé munkákra. Az új környezet, az idegen nyelv és éghajlat, a sok furcsa szokás, az ilyen ültetvényeseknek, kolonistáknak akkoriban még nagyon is kezdetleges élete (fogyatékos táplálkozás, rossz egészségi viszonyok) szinte felért azokkal a szenvedésekkel, amik otthon, az elvesztett rabházában keserítették szívet, sorvasztották erejét. Bizony jónéhányan haltak el így mindjárt a kezdet kezdetén a megváltozott viszonyok következtében. Erős magyar tölgycsok sorvadtak el a gyenge televényű brazil talajban, s fiatalos virágok, magyar ültetvények égtek el az izzó brazil ég alatt.

Jelentékeny számú bevándorló maradt vissza mindjárt São Paulóban. Akiknek pedig pénzük volt, azok hamarosan földet vettek (tán már az első vagy második évben), s kimentek a belső területekre, az úgynevezett «interior»-ba, hogy megvegyék alapját a későbbi nagybajta magyar településeknek. Mert ez is megindult. — A magyar lélek és akarás győzedelmeskedett minden idegen nehézség közepette is. Megszokta — bár teljesen sohasem — az éghajlatot, megtanulta többé kevésbé a nyelvet — legalább annyira, amennyire neki reá szüksége volt — s kemény küzdelemmel megállta a helyét. Igen sok fazendáról pár hónap elteltével egyesével vagy közösen megszöktek a városba vagy önálló településekre. Az ilyfajta «megugrást» akárhányszor maga a gazda is jószemmel nézte, hisz a bár munkás, de igazságos bért kérő, eszes magyart nem tudta úgy kihasználni, ahogy a mindenbe belenyugvó, analfabéta feketét. (Regényekbe illő elkalandozásokról beszéltek magyarjaink.) A kemény munka és keserű tapasztalat biztosabb jövő megalapozását juttatta számukra.

1924-ben megindul a nagy telepítés. Ekkor alapítják meg Árpádfalvát. Ezt követi a Buryhoz közel fekvő Rákóczi-falva, majd Boldogasszonyfalva. Későbbben Mátyáskirályfalva, jóval utóbb a hozzá nem messze eső Itararé = Szentimrefalva, és egészen újonnan — 1934-ben —: Bocskay-telep és Bethlen-telep. Az elsők mind São Paulo államban, a két utóbbi Paranában.

Míg a kávéültetvényeken a rekkenő nap tűrhetetlen melegében nap-nap után szenvedtek magyarjaink éveken át, addig ezek az új telepések, honalapítók titáni munkát végeztek ott az őserdők irtásában. Micsoda egyszerű, szegényes táplálkozás heteken-hónapokon át! (Majomhús és gyökerek.) Az őserdő ellenséges környezetében a rongyos, piszkos ruházkodás, véresre sebzett test, az éghajlati betegségek — kálváriás magyar élet! De a magyar itt is kitartott.

S ennek a kitartásnak eredményeként áll ma São Paulo várostól 880 kilométernyire Árpádfalva, ahol a vonat is megáll, — tán állomás-

épületet is kap hamarosan, s akkor a brazil vasuti menetrendben is bent lesz a név: «Colonia Árpád!» S mosolygós, cseréptető téglaházak (kevés a kivétel), vidám kertecskék, jól megművelt földek köszöntik az utast, aki a magyar falu közepén leszáll. Öt kilométeres hosszúságban magyar emberek házai, földjei közt eregeti piszkos füstjét a brazil vonat. Magyar templomai, iskolája, színpados nagyterme van ennek a legnagyobb — kb. 5—6 száz lelket számláló — magyar településnek.

A harmincas évek után fellendül a magyar település. Magyar iskola is épül a vonattól kissé nagyon is messze eső — 46 kilométer — Boldogasszonyfalván, megindul a pamuttermelés (gyapot), sokan mennek ki a városból Bury felé (Rákóczi-falva), fejlődik a kis maradvány-telep, Mátyáskirályfalva is. Kedves kis magyar faluvá alakul a São Paulótól csak 20 kilométerre fekvő Szentistvánkirályfalva, amelyet dr. Czezarovits Balázs szaleziánus atya alapított. — Igen szép jövőnek indult, s ezért más helyekről is odacsalogatott Szentimrefalva. Ez azonban kissé maláriás vidéke miatt újabban visszafejlődött. Néhány család más vidékre költözött innét. Pedig föld szempontjából a legjobbak közül való. — Rohamosan kezdett fejlődni egy angol társaság ügyes hírverése következtében a São Paulo állammal szomszédos Parana északi része. Míg 1934-ben — amikor jómagam is meglátogattam a csak pár hónappal azelőtt odavándorolt pár magyar családot — alig néhány házból állt központi helye, Londrina s a többi város helyén még jóformán őserdő állott, s az egész hatalmas település csak térképen létezett, addig ma forgalmas fővárossá, vasúti, kereskedelmi központtá lett Londrina, Rolandia, Arapongas stb. városa. A magyarok is mindenfelől sereglettek, úgyhogy a nevezett városok környékén száznál több magyar család keresi boldogabb jövőjét. Két kimondottan magyar települése van: Bocskay- és Bethlen-telep.

São Paulo és Parana államokon kívül Minas Geraes állam fővárosában, Belo Horizontében van kisebb magyar csoport, valamint Matto Grosso állam legnagyobb kereskedő városában, Campo Grandeban élnek még végvári magyarok. Igen régi — jóval a világháború előtt — magyarok élnek a két legdélibb brazil államban, Santa Catarinában és Rio Grande de Sulban. Rio Grandeban a világháború előtt megjelent brazil statisztikák magyar tulajdonosok ingatlanairól számolnak be: Jaraguá de Sul (Sta. Catarina) környékén és Joinville városban is számos magyar él, akik — illetőleg őseik — a hetven-nyolcvanas években vándoroltak ki Magyarországról, s most már a környezet hatása következtében elnémetesedett (a két déli államban igen sok német él, akik több mint száz éve mentek ki; brazilul még akárhány nem beszél, — a fiatalok sem), de jó brazil, s őrzi szívében magyar eredetét, a Magyar Haza iránt való szeretetét.

Az ország fővárosától, Riótól északra eső államokban is elég szép számmal vannak magyarok, akik mint mérnökök, orvosok, kereskedők élnek az exotikus világ közepette. Az arrafelé néha-néha megforduló, utazó honfitársak kedves élményeket, ritka szép eseményeket, összelálkozásokat regélnek.

Braziliában óriási távolságok vannak (Pl. mint a régi Szentpéter-

vártól Róma). Igen nagy részben terméketlen, ritkán lakott — (Brazília fele őserdő még!). Természetes tehát, hogy ennek következtében igen nehéz számon tartani a magyarokat, akik e hatalmas terület minden részére eljutottak. — Alig akadt még magyar utazó, aki valahol — akár egy kis poros, piszkos városkában, akár egy pusztán — ültetvényen vagy gyárban — utazása közben magyarral ne találkozott volna. S ilyenkor — jaj, de hányszor! — felsírt keblükből a sóhaj: Haj, de világbujdosók is lettünk, mi magyarok!

São Paulo, a nagy magyar város; a kialakuló magyar közélet.

A Brazíliába szakadt magyarságnak körülbelül a fele jelenleg Dél-Amerika legnagyobb iparvárosában, São Paulóban él. Jó földrajzi helyzete rohamos fejlődésre segítette. Míg 1838-ban csak 1708 háza van, száz évre rá, 1938-ban 150 ezernél is többet számlál. Gyors fejlődését gazdag háttérnek (hinterland) köszönheti. Közeliében gazdag kő- és mészkőbányák vannak. A világ leggazdagabb kávéültetvényei (két milliárd kávéfa!), rengeteg banánt, cukornádat, édesburgonyót, rizst, gyapotot és a legkülönbözőbb déligyümölcsöket termő területek állnak mögötte. Előtte pedig a tenger. Amit a hatalmas tengeri hajók hoznak, Santoson keresztül São Paulo osztja el a többi államoknak, sőt a szomszédos országoknak is, s viszont a különböző nyersanyagokat itt dolgozzák fel, itt alakítják át, hogy könnyebben lehessen szállítani mindenfelé, még a tengerentúlra is.

Ezért megérthetjük, hogy São Paulo miért gyárváros, lakosainak — amely több mint egymillió — egynolcada miatt gyárimunkás. Rengeteg műhely, gyár zúg-zakaton éjjel-nappal kenyeret adva száz-ezreknek, gazdagítva Brazíliát. Ebben a nemcsak nemzetgazdasági, de világgazdasági szempontból is fontos ipar-metropolisban él — elsősorban annak külvárosában — mintegy 25 ezer magyar. São Paulón kívül még nagy tömegben, kolóniában található a magyarság az ország fővárosában, Rio de Janeiróban — kb. kétezer — és a harmadik nagy városban, Porto Alegreben kb. ötszáz.

1938-ban, a «Magyar Szent Év»-ben május 29-én, a hősök emlékvasárnapján a São Paulóban «Országos Értekezlet»-et tartott a braziliai magyarság. Ezen értekezleten 30 magyar egyesület, testület képviselője kimondta a «Brazíliai Magyar Egyesülések Szövetségé»-nek megalakulását São Paulo székhellyel. Micsoda kifejtett a gyenge csigalassúsággal kezdett tömörülésből! Hisz az 1920-as években az egyik saõpaulói honfitársnőnk még így ír: «A magyarok napi munkájuk befejeztével a Praça Patriarchán (mondjuk: Berliini-tér) gyűltek össze este nyolckor egy kis beszélgetésre, egy kis magyar szó hallására.»

A magyar egyesületi élet előfutárjainak tekinthetjük azokat a világháború előtti, a «császári és királyi» időkbeli való, itt-ott működő osztrák-magyar segélyegyleteket, ahol a magyarok is néhanapján esetleg találkoztak. Inkább csak Rióban volt ez. São Paulóban teljesen ismeretlen az akkori magyar élet. Rióban élt néhány magyar, akik mind társadalmi, mind kereskedelmi súlyuknál fogva méltán megbecsült, jól ismert tagjai voltak az osztrák-magyar kolóniának.

1920 végén érkeztek magyar bevándorló csoportok. Az első években még nem alakult ki egyesületi élet, de egymásra találtak és megbecsülték egymást az akkori magyarok, akik — bár legtöbbször képzett, intelligens ember volt — a nyelvismeret hiányában a legalacsonyabb munkával keresték meg kenyerüket. Az utókornak sem szégyelte bevallani: otthon mérnök, tanár, ügyvéd volt, Braziliában először téglát hordott, gyárban dolgozott vagy cselédnek ment. Lassan kezdődött csak a felémelkedés, az önállósítás, a kisebb-nagyobb «gyár»alapítás, bazárnyitás és nagykereskedés. S amikor már lábrakapott, volt valamije, megkezdte a magyar egyesületi életet is.

Igy 1921 elején alakult São Paulóban az első magyar egyesület, a «Brazíliai Magyar Kör», amelynek célja: «A fővárosból, — São Paulóból — ahol a magyarság a legnagyobb számban él, a brazíliai magyarsággal szoros kapcsolatot létesíteni, és az összeköttetést a Magyar Hazával és az északi és déli magyar testvéregyesületekkel». (Érti bizonyára észak felé Riót, délre pedig Porto Alegrét.) A magyar szellem tehát megindult, munkálkodni kezdett. 1922-ben Rióban megjelenik az első magyarnyelvű sajtótermék, a «Délamerikai Magyar Hírlap», s vele egyidőben — vagy tán még egy számmal előbb (mindig vitatták az elsőséget) — São Paulóban a másik magyar lap, a «Délamerikai Magyar Ujság». Rióban is még ez évben elindul egy egyesülés, de a széthúzás — mint a D. M. H. akkori száma írja — hamarosan nyakát szegte a vállalkozásnak.

São Paulóban 1923-ban alapítják meg novemberben a «Hungaria Egyesület»-et, amelynek célja: «Az intelligens magyarok összgyűjtése esténkénti találkozásra». Nevezetes év a riói magyar kolónia számára 1924. Márciusban az akkor Braziliában járt Áldassy miniszteri tanácsos támogatásával megalakult a «Brazíliai Magyarok Egyesülete», s még ez évben néhány szorgos fiatalember mozgalma hozza létre a «Riói Magyar Segélyegyletet». Erősen fejlődik São Paulo is. 1924-ben első közgyűlését tartja a «Magyar Köztársasági Kör», majd pár hónappal később a «Brazíliai Magyar Betegsegélyző». Ez év októberében egy énekkar, a «Brazíliai Magyar Dalárda» is megszerveződik São Paulóban. Sőt még ez év végén megindul a brazíliai magyar sporttevékenység is, megalkakulván az első sãopaulói magyar sportklub, az «Associação Sportivo Hungaro». Most már kezd kialakulni a sãopaulói városi magyar élet. A magyarság száma ekkor lehet úgy 18 ezer. Még mindig igen nagy számmal vannak kint a kávéültetvényeken, csak idővel szüremkeznek be a városba.

A polgáriasodó sãopaulói városi kolónia már fejlettebb, nagyobb igényekkel lép fel, megalakítja a «Sãopaulói Magyar Egyesületet» inkább csak «úri» osztály részére. «Magyar Barátság Dal- és Zenekör» is létesül. «Sãopaulói Magyar Menhely»-et szentel Czezarovits páter 1926. július 1-én. A Sãopaulói Magyar Egyesületnek alosztálya alakul «Sport Club Hungaro Paulistano» címen. «Magyar Fogyasztási Szövetkezet»-ről esik szó 1926-ban. A brazíliai «Hangya» azonban csak írásban maradt.

1926. szeptember 18-án alakul meg a későbbi kolóniális élet szempontjából São Paulóban a legkomolyabb, legfontosabb — működésében,

hatásában általános — szervezkedés, egyesület, a «Brazíliai Magyar Segélyegylet». Ezzel indul meg a magyar iskolák megnyitása, a rendszeres magyar élet kialakítása. Ezt különösen elősegítette az a körülmény, hogy a riói Magyar Követség mellett São Paulóban — a nagy magyar központban — rendes magyar konzulátust állítottak fel. S ennek élén dr. vitéz Boglár Lajos személyében 1928-ban a brazíliai magyar kolónia hivatott vezetőt, képviselőt nyert, akinek fáradhatatlan munkálkodása, célszerű irányítása folytán igazán élénk, egyre fejlődő, egységes, apró összetevők hatalmas eredőjű magyar élete indult dicsőséges útjára: magyar iskolák, vallási intézmények, életképes, viruló egyesületek.

Magyar iskolák.

Már 1925 óta bizonyos erősödés, magáratalálás jellemezte a saõpaulói magyar kolóniát. São Paulo fővárosban 1925. jan. 8-án az újságban egy felhívás jelenik meg az első magyar iskolára. A már ekkor legnagyobb magyarlakta városrésztől, Villa Anastacióról volt szó. (Érdekes: egy angol születésű házaspár indítja el!) A másik nagy magyar településű városrészben, Moócan is mozgolódnak a magyar iskola felállítása ügyében. Itt hamarosan meg is nyílik egy ideiglenes tanfolyam.

Egyre többen és többen s véglegesen (megtörtént ugyanis az első években, hogy jónéhány földszerető magyarunk nem tudta megszokni a városnak megkötött életütemét, s ezért mindenképpen visszament a földre, sajátjára) vándorolnak be magyarjaink a városba. Ekkor már 20 ezerre növekedett a saõpaulói magyarság. A növekvő szám miatt a szülők sürgetni kezdték a magyar-brazil iskolák felállítását. Éppen ezen sürgetés, lelkesítés következtében a Brazíliai Magyar Segélyegylet az iskolák létesítését tűzte ki legfőbb céljául. Először a moócai magyar iskola nyílt meg 1927. február elején. Ezután majdnem minden évben nyílik meg egy-két magyar iskola. Még 1927-ben Villa Anastacio vágya teljesül, 1928-ban Pompeia és Ypiranga, továbbá Árpádfalva kapja meg iskoláját, 1929-ben Ipojuacan és Pirituban, 1931-ben Szentistvánkirályfalván és Freguázia do O'-on, 1936 áprilisában Santo Andrén, novemberben Buryn (Rákóczi falván), 1937-ben pedig Mátyás királyfalván is megnyílik a magyar iskola. Majd pár évvel később, 1940-ben Parana két nagyobb magyar települése, Bocskai- és Bethlen-telep kap magyar iskolát.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett a saõpaulói magyar iskolák alapítása s főleg működése terén a boldogult «Jolán néni», özv. Szabóné, aki korát meghazudtoló elevénységgel — 60 éves korában — kezdte meg mint igazgató-tanítónő az összes magyar iskolák vezetését, s hihetetlen lelkierejével, lankadatlan szorgalommal vitte előre annak ügyét, míg csak a katedra mellől 1937-ben el nem ragadta szeretett magyarjai köréből a Kaszás. (E helyütt is legyen áldott emléke) Az első tanítói kar São Paulóban a következő volt: özv. Szabóné Török Jolán, Lipták Andorné, Sperling Viktorné, Jeneyné V. Piroska, Lipták Gabriella, Schmuck Antal, Molnár István és Németh László. — Míg 1927-ben a magyar iskolák tanulóinak száma 180, addig a legteljesebb kifejletkor, 1936-ban: 740. Ezután ismét kevesbedett. 1930-ban került be a magyar iskolába

az első Braziliában született nemzedék. Jó hatással volt a gyermekekre az, hogy a szülők otthon beszédjükben és szokásaikban ragaszkodtak az «édes otthon»-hoz, a régi családi tűzhelyhez...

Az iskolák alapítása aránylag elég könnyen ment. Kis bérelt helyiség, kisfizetésű tanító nem nagy áldozatot követelt. A könyveket a Segélyegylet adta, — már csak amennyit a szűkös helyzet megengedett — s a szülők a kevés áldozatot szegényes körülményeik közepette is meg hozták. A gyermekek szívesen jártak iskolába, szorgalmasan tanultak. Igaz, itt is akadtak kerékkötők, gáncsoskodók, ellenségeskedők, sőt egészen szélsőséges elemek is. Hosszú idők, évek múltán azonban eloszlott a szűklátókörűség, enyhült a légkör az iskolákkal szemben. Nagy összekovácsoló, összefogó-tartó erő lett a magyar iskola — ott a városrészek elszéledt magyarsága számára. Kis magyar kultúrközpontok — a messze éjtszakában. Magyarok s idegenek pislogó, világsító mécsesei!

Igen nehéz volt a magyar tanítóság helyzete, amely nemcsak pusztán tanítani, anyagot adni akart, hanem elsősorban nevelni, magyar lelket alakítani. S ebben a nevelő-alakító munkában alig támaszkodhatott a szülőkre. Hisz a legtöbb helyen dolgoztak mindketten. Az iskolának kellett pótolni akárhányszor az otthon is. Szív és lélek, egész ember kellett ehhez. S elmondhatjuk: magyar tanítóink legtöbbször ez meg is volt. A legnagyobb odaadással, hozzáértéssel dolgoztak tanítóink, — akik között idővel három Julián-tanító is volt: Szentpéteri Klári, Gálos Rezső és Kordás Ferenc — hogy Brazília szíves vendégfogadásáért jó emberanyaggal fizessen a hálás magyarság.

A tananyag nagyjából megegyezett a brazil tananyaggal. A IV. osztály végén a magyar tanulók brazil hivatalos bizottság előtt vizsgáltak, s megnyerték a brazil diplomát, amellyel a brazil középiskolába vagy szakiskolákba léphettek. Legújában — az egyre erősen érvényesülő nemzetieskedés és háborús ellenségeskedés következtében — a még működő hat magyar eredetű iskola — részben magyar, részben már brazil tanulókkal — csak brazil nyelven tanít. Szinte hihetetlen, de valóság: a magyarság tulajdonát képező magyar házakban (iskolákban) magyar tanítók brazil nyelven tanítják a magyar szülők gyermekeit! Micsoda egyedülálló — a németeknek és japánoknak sem megengedett — jelenség, hogy magyar tanítóink letették az eléggé szeszélyes kimenne-telű, átképesítő vizsgát brazil nyelven, s így még az elmúlt évben taníthattak. (Ébben az évben mit engedélyeztek? Vajjon ki tudja?)

Ezen magyar iskolák megünnepelték a brazil és magyar nemzeti ünnepeket, azonkívül az egyházi ünnepnapokat is. A tanítást ellenőrizték a brazil tanfelügyelők, akik szigorúan számonkérték az előírt tananyag elvégzését, az iskolai ügyvitelt és a brazil iskolai törvények pontos megtartását. Milyen nehéz, küzdelmes magyar kultúrmunka is volt ez! Csak az tudja értékelni ezt igazán, akinek része volt benne, azt megismerte a maga teljes egészében. Becsületos polgárokat nevelni az új hazának, s egyben kifejleszteni az erkölcsös, tiszta, nemzeti, faji vonású, bátor, keresztény magyar lelket. Itt már óriási szerep várt az egyháza.

Vallási szempontból a brazíliai magyar körülbelül olyan megoszlott, mint az óhazában. Kétharmadában katolikus, egyharmadában protestáns. Illetőleg egyik sem teljes, mert — főleg São Paulo, Rio és Porto Alegre városokban — akad jópárszáz zsidó is.

Amikor a Brazíliába kényszerült magyar testvér nehéz szenvedések, küzdelmek után eljutott arra a fejlődési fokra, hogy puszta anyagi megélhetésén kívül már lelkével is törődhetett, esztét is foglalkoztathatta, az iskolák mellett legfőbb óhaja volt: magyar papot! Katolikus magyar pap már az 1920-as évek második felében volt São Paulóban. Dr. Czezarovits Balázs szaleziánus atya. A magyarsággal azonban ő csak igen kicsi mértékben foglalkozhatott, mert rendjében kellett szolgálatot teljesítenie. Így is szeretettel keresték fel a magyarok, s ő — amennyire csak tehetett — készséggel állott mindenben rendelkezésükre. Főleg a nyelvismerethiány miatt soknak volt kisegítője, ügyvivője.

Kellett azonban a magyar pap, aki teljesen a magyarságnak s csak öneki! — szentelhesse életét. S ez meg is érkezett — sok-sok személyes és hivatalos kérés, könyörgés után — Szelec Arnold bencés atya személyében, aki 1931 Virágvasárnapján mondotta el első magyarnyelvű szentbeszédjét a saõpaulói São Bento bazilikában összegyűlt hatalmas magyar hívő sereg előtt. S azóta! Az 1932-ben megalapított «Szent István Király Római Katolikus Egyházközség» kifejlesztette a maga nagy szervezetét: egymásután alakul meg minden magyarlakta városrészben az egyházközségi szervezet, a Rózsafűzér-Társulatok, «Mária Leányai» egyesületek. A vallási munkálkodás mellett, azokkal párhuzamosan, egymást kiegészítve munkálkodnak a magyar kulturális egyesületek: A Szent István «Ifjúsági Kör», az ipojucai és freguázia «Magyar Kultúrház», a saõcaetanói «Magyar Kör», a saõtoandrei «Kultúrház» és Szent Imre iskola, az ipojucai-pompei, anastációi-freguáziai «Nőegylet»-ek. Nagy pasztorációs és magyar kultúrmunka folyik mind São Paulóban, mind pedig az interiorban. Szelec atya idővel segítséget kapott. Előbb Bali Béla szaleziánus, majd Horváth Anzelm bencés atya érkezett ki Brazíliába. Amikor pedig 1937-ben Bali Bélát egészségi okokból rendje visszahívta, a harmadik bencés, Markos János érkezett ki. De ő sem maradt sokáig, 1939-ben helyébe került dr. Jordán Emil és dr. Hets Aurélián bencés atya. Ők működnek most a brazíliai magyar katolikusok hitéleti s általában a magyarság egyesületi, társadalmi megnyilvánulásaiban, megmozdulásainál. A katolikus egyházközség a magyar kolónia életében igen fontos szerepet tölt be most is. Célja: a kiegyensúlyozott, lelkileg, szellemileg gazdag magyarság kialakítása. Nagy, fontos, különösen nemzettartó és nemzetmentő szerepet töltött be azzal is, hogy 1939-ben átvette a zsidók kezéből a «Délamerikai Magyar Hírlap»-ot, nem kímélvén semmi anyagi áldozatot és szellemi munkát, majd 1940-ben az ugyancsak zsidók szerkesztette «Délamerikai Magyar Ujság»-ot is. Sajnos, nem sokáig szerkeszthették...

A «Református Keresztény Egyház» szervezését Ötvös Lajos kezdetre meg még az 1930-as években. Az óhazából lelkipásztor kiküldését sürgette. Először Ürmösy Sándor északamerikai prezsbiteránus lelkész

érkezett meg óhazai megbizatos nélkül. Ekkor két táborra bomlott a protestantizmus. Ürmössy hamarosan visszatért Északra, míg 1932-ben megérkezett az Egyetemes Konventtől kiküldött Apostol János, aki már Nyugat-Kanadában is lelkipásztorkodott. Megalapítja az «Igreja Christã Reformada»-t. «Magyar Vallás» címen idôszaki beszámolót jelent meg. Segítséget is kapott Vargha Albert segédlelkésszel, aki azonban az egyház spirituális irányvezetésével nem értett egyet, és a megbizatos megszűnt. Nagy munkatársai voltak még: Kordás Ferenc tanító, valamint egyideig Bagossy Endre okl. kántortanító is. 1940-ben befejeződik a magyar állam nagy támogatásával sãopaulói templomuk építése Lapan, elôbb már készen áll az árpádfalvai, s házuk épül a paranai Bocskay- és Bethlen-telepeken. Munkálkodása a jelenben így csoportosul: 1. Hirdeti az Isten ígését; 2. Kiszolgáltatja a sákramentumokat; 3. Hüen végzi a szeretetmunkát, és 4. gyakorolja az egyházfegyelmet. A templom, a központ, az egyház egyéb diadalmasan elôrehaladó ügyét, főleg a magyar lélek megerôsítését igyekszik szolgálni munkálkodásával.

1931 decemberében néhány lelkes magyar zsidó kezdeményezésére megalakult São Paulóban az elsô magyar izraelita hitközség is. Célja: a felekezeti kultúra mellett a magyar kultúrának is hódolni, s a magyar zsidóságot, a messze tengeren túl is, megtartani magyarnak és zsidónak.

A magyar élet virágkora.

A brazíliai magyarság 1930 és 1940 között a maga kifejlesztett szervezetségével — elsôsorban São Paulóban, de Rióban és Porto Alegreben is, ahol szintén alakult «Magyar Egyesület», nemkülönbén interiori több magyar intézményével — olyan tíz évre tekinthet vissza, amelyre egyetlen más, számban tán sokkal nagyobb nemzetiségû kolónia sem. A régebben alakult és életképtelen egyesületek megszűntek, hogy a nemzeties, építô, fejlôdôképes alakulatoknak (egyházak, iskolák, Segélyegylet, sportegyesületek, nõegyletek) adjanak helyet. Mind-mind a legteljesebb elevenséggel, biztos, lelkes irányítással, sokszor együttmûködô közszerepléssel.

Munkájával, becsületességével, szorgalmával «beérkezett» a magyar anyagiak terén, de a brazilokkal való viselkedés szempontjából is. És ugyanekkor lelkiileg, szellemileg is elôrehaladt, ismertté, megbecsültté vált. Nemcsak keresetté és jóhírűvé lett a magyar szakmunkás, mérnök és cseléd is, hanem híressé, közkedvelté, az idegenek által is látogatottá váltak a magyar «festa»-k, ünnepségek. Ki tudná felsorolni mindazon alkalmakat, ünnepélyeket, amikor a magyar szó, a magyar játék és zene, a magyar kultúra megelevenítése könnyeket csalt ki a magyar nézőhallgatóság szemébôl, de egyúttal megragadta a brazil vagy más idegen lelkét is. Megelevenedett az egész Óhaza: a magyar iskolákban a karácsonyi ünnepségek, anyák napja; a közös koloniális ünnepségek során: Március 15-e, Hôsôknapja, Szent István megünneplése, a «Magyar Szentek» ünnepe novemberben. A két magyar sajtótermék szinte minden száma hozott valamiféle hirdetést a magyar egyesületek elôadásairól, összejöveteleirôl, mókás estjeirôl, disznótoros vacsoráiról stb. Alig

múlt el szombat éveken keresztül, hogy akár São Paulóban, akár Rióban ne tartottak volna a magyarok ünnepséget. Ünnepséget, amelyen nemcsak a magyar rátermettség, szellemi-lelki kiválóságát mutatta meg önmaga nevelésére, hazafias öntudatának kimutatására, hanem e mellett a brazilság és idegenség előtt is a magyar faj kultúrteljesítményét méltóan mutatta be.

Micsoda tömegmegmozdulások azokon a szentistvánkirályfalvai zarándoklatokon! Mennyi élet, mennyi magyar szín és hangulat, ének és zene azokban a számtalan magyar rádióórákban! S azok a nagy kolonialis ünnepségek, a magyar összefogásnak felértékelhetetlen megnyilatkozásai ott a Teatro Municipalban! Azok a magyar búcsúk és majálisok, amelyeken annyi idegen oly jól érezte magát, s felejthetlenné lett minden résztvevő számára. Meg azután a magyar sport terén is mily nagy teljesítményeket végzett, eredményeket ért el kolonialis s brazil szempontból is a magyar sportegyesületek Szüvétsége. Mennyi élet, mennyi szív és lélek, mennyi akarás, ész és erő ott a messze idegenben, s mindez... magyar alkotás! Szegényes helyzet közepette, a számkivetettségben is. Örök dicsőség, örök fény, ... magyar hírnév, magyar babér...

S az utolsó nagy magyar kultúrtény? A legszebb tán s a legnagyobb: ott 1941. december 6-án, ezen a nevezetes magyar napon, São Paulo állam régi és új kormányzójának jelenlétében, előkelő brazil s hatalmas magyar közönség előtt a «Magyar Lakodalom». Felejthetetlen! S még sok annyi más. De egyszerűen vége lett mindennek...

A vég.

Már 1938-ban kezdődött. Megszorították, szabályozták az idegenek működését. Lassan gyengült a magyar egyesületi élet is. Megszűntek a magyar iskolák. Legalábbis magyar nyelven nem lehetett tovább tanítani. Nehéz az idegenek közszereplése, megbénult minden, ami idegen, ami magyar. A magyar élet szócsove, a két saopaulói magyar újság is megszűnt 1941. augusztus 31-én. Így rendelte az állami törvény. Csak brazil egyesületek működhetnek. A vallási élet tartotta magát legtovább, a lelkiséget az anyanyelven lehet éltetni legbiztosabban, igazán.

A magyarság meg akarta érteni, meg is érti az idő intő, parancsoló szavát. Megbecsüli új hazája törvényeit, szokásait; alkalmazkodik hozzájuk, s új, kenyeret adó országának becsült polgára akar lenni. S bármennyire is idegenellenes szellem ködözze be az újságok által irányított közvéleményt, a Braziliába kivándorolt magyar, — vegyük szinte biztosra! — legyen bár a régi vándorbotos első nemzedék, vagy az újabb hajtás, — kiválóságával csak becsülést hoz a magyar névre, s szíve együtt érez, együtt dobban azokéval, — örömben-bánatban — akik itt az Óhazában élnek a Kárpátok koszorúzza áldott Duna-Tisza között!

Horváth Anzelm.